

Уладзімір Чарота,
НАН РБ, Мінск

РЭЦЭПЦЫЯ СПАДЧЫНЫ ДАНТЭ АЛІГ’ЕРЫ Ў ТВОРЧАСЦІ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Правамернасць разгляду вынесенага ў загаловак пытання адзначалася неаднойчы [3, с. 236; 14, с. 196–197]. Як слушна заўважае А. Мальдзіс, справа ў тым, што У. Караткевіч разам з Ф. Скарынам, М. Багдановічам і Я. Купалам належыць да вызначанай “з пэўнай умоўнасцю” лініі развіцця беларускай літаратуры, прадстаўнікі якой “ішлі ад агульначалавечага, кніжнага, біблейскага да народнага і нацыянальнага, а потым, сінтэзуючы абодва пачаткі, зноў узнімаліся да агульначалавечага” [10, с. 35].

Адной з асноўных крыніц творчасці і натхнення У. Караткевіча з’яўлялася скарбніца сусветнай культуры. Пра значны ўплыў Дантэ Аліг’еры ў розных паводле жанру і зместу творах сведчаць шматлікія алюзіі, эпіграфы, цытаты, вобразы.

Калі, дзе і як адбылося знаёмства беларускага пісьменніка з творчасцю Дантэ, дакладна невядома. На датаваным 1958 годам машынапісе аповесці “Дзікае паляванне караля Стаха” сам аўтар пазначыў: “Гэта другі варыянт “Стаха”. Першы быў напісаны недзе летам у 1950 г. (папраўкі ў другім варыянце, штопраўда, былі малыя)” [14, с. 1]. Улічваючы “малыя” праўкі, можна дапусціць, што і ў першым варыянце аповесці, напісаным у Оршы пасля заканчэння першага курса Кіеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, неаднаразова сустракаюцца алюзіі на Дантэ і яго “Боскую камедыю”. Тады атрымліваецца, што паэму італьянскага паэта Уладзімір Сямёнавіч у 1950 годзе ўжо прачытаў. Інакш не растлумачыць, адкуль “дантаўскі” лес – вакол дома Яноўскіх, галоўным героем Андрэем Беларэцкім апісаны так: “ ...І дрэвы, якім не менш як па сотні год, зрабілі мясцовасць толькі трохі больш прыемнай, ніж славыты пякельны лес у Дантэ” [14, с. 30].

Згадку пра Дантэ і яго “славыты пякельны лес” У. Караткевіч, хутчэй за ўсё, выкарыстоўвае дзеля таго, каб яскрава і маляўніча перадаць убачанае галоўным героем і выклікаць у чытача твора пэўныя асацыяцыі з “Боскай камедыяй”, а таксама даць як мага больш поўную характарыстыку вучонаму-фалькларысту, канкрэтна – падкрэсліць яго адукаванасць.

Аднак далей у тэксце чытач знаходзіць не менш цікавае: “На хаду я скінуў куртку, шапку, выкінуў з кішэняў залаты партабак і кішэнькавае выданне Дантэ, якое заўсёды насіў з сабою” [14, с. 150]. Выходзіць, для героя У. Караткевіча, беларуса, Дантэ быў настольнай,

дакладней – “кішэнькавай” кнігай. Гэта, у дадатак, своеасабліва тлумачыць стаўленне беларускага пісьменніка другой паловы XX стагоддзя да італьянскага паэта Адраджэння.

Надзвычай цікавы факт прыгадвае А. С. Ліс (у 1958 годзе – рэдактар Белдзяржвыдавецтва, дзе рыхтавалася да друку першая кніжка У. Караткевіча – зборнік вершаў “Матчына душа”): “У вершы, прысвечаным А. І. Бялецкаму, у чатырохрадкоўі: *На паўстанках, засыпаных лісцем бярозавым, / Дзе з пагардай цягнік двойчы ў дзень праляціць, / Ё прастай хаце, пускаючы горкія слёзы, / У калысцы будучы Дантэ ляжыць* ...– Замянілі Дантэ на Коласа: паэта высокага італьянскага Адраджэння – імем менш вядомым у свеце, але належным таксама волату слова. Да таго ж сваім, блізкім” [9, с. 398]. Між тым, як у першай публікацыі, так і ў наступных імя Дантэ не сустракаецца.

Згаданы твор можна датаваць 1956 годам, бо 27 мая таго года ў лісце да М. Танка, галоўнага рэдактара часопіса “Полымя”, У. Караткевіч пісаў пра тое, што дасылаў: “Там ёсць верш “На паўстанках, засыпаных лісцем бярозавым”. Калі ён варты друку, я вельмі прасіў бы Вас зберагчы прысвячэнне А. І. Бялецкаму. ... Я таму прашу, калі гэта магчыма толькі, зрабіць гэта, што Бялецкі мой настаўнік па ўніверсітэту і, магчыма, без яго не быў бы я тым, чым я ёсць” [2, с. 5 адв.–6]. Ёсць падставы лічыць, што ў названым вершы алузіяй на Дантэ У. Караткевіч аддаваў даніну свайму “настаўніку” і яго літаратурным даследаванням творчасці італьянскага паэта: А. І. Бялецкі (1884–1961) – аўтар каментарыяў да маскоўскага выдання 1940 года перакладу “Пекла” М. Л. Лазінскага і ўступнага артыкула да першага перакладу “Пекла”(1956 г.) на ўкраінскую мову, здзейсненага П. Карманскім і М. Рыльскім. І цалкам верагодна, што на захапленне У. Караткевіча спадчынай Дантэ паўплывалі навукова-творчыя прыхільнасці “настаўніка”, які, як адзначае Р. М. Самарын, “...не раз звяртаўся да твораў Дантэ, згадваючы пра іх у самых розных кантэкстах, – ці то ішла гаворка пра гісторыю ўкраінскай альбо рускай літаратуры, ці то закраналіся агульныя тэмы гісторыі літаратуры сусветнай, якія часта абмяркоўваліся А. І. Бялецкім з яго вучнямі...”[12, с. 131].

Што датычыцца зместу верша “На паўстанках засыпаных лісцем бярозавым...”, то ў ім аўтар, прыцягваючы імёны такіх волатаў сусветнага мастацтва, як Дантэ (*на першапачатковай задуме – У.Ч.*), Бетховен і Шаляпін, сцвярджае думку, што таленавітыя людзі знаходзяцца вакол нас, важна своечасова выявіць іх і даць развіцця: *О, як трэба шукаць на шляхах чалавека, / Як любіць, берагчы, не крыўдзіць яго, / Каб пабачыць славу наступнага века / Ё сэрцы сціплага сына суседа свайго!* [6, с. 50]

Як слушна адзначае А. А. Данільчык: “Дантэ як ніякі другі пісьменнік згадваецца ў творах на тэму другой сусветнай вайны...” [4, с. 36]. Гэта назіраецца і ў творах У. Караткевіча.

Так, ён у якасці эпіграфа да гераічнай драмы “Млын на сінх вірах”, напісанай у сакавіку-красавіку 1957 года, выкарыстаў радкі з “Боскай камедыі”: *Стварылі вас не для жывёльнай долі, – / Для доблесці і ведаў. Людзі вы!* (Дантэ. “Пекла”. XXVI, 118-120) [7, VIII. Кн.1., с. 311].

Гэтымі словамі драматург сфармуляваў галоўную ідэю твора: заставацца людзьмі ў любых абставінах, нават самых цяжкіх (а дзеянне драмы адбываецца ў першыя гады Вялікай Айчыннай вайны) і выконваць сваё прызначэнне: не забывацца пра сумленне, можна і стойка абараняць сваю радзіму. У гэтым творы асабліваю цікавасць уяўляе апазіцыя: студэнт Андрэй Лаўрановіч і працаўнік райкама камсамола Віктар Сміхальскі. Абодва – маладыя, адукаваныя, але розныя па сваіх светапоглядах і сутнасці.

Паказальна, што менавіта гэтыя, такія розныя, героі згадваюць Дантэ. Віктар Сміхальскі, кіруючыся толькі эгаізмам ва ўсіх сваіх учынках, у размове з Марысяй наконт самаахвяравання заяўляе: “Дзеля чаго? Дзеля шчасця гэтага, як немцы кажуць, шайзэланда, якога я не люблю? Дзеля шчасця людзей ХХХ стагоддзя? Моцныя гінуць з іншымі. Меў у сабе і Дантэ і Гётэ, а тут бабухнуць, і вось у цябе дзірка ў галаве і ты здох, як кожная поскудзь. Іншыя будуць, а мяне не будзе, менавіта такога, як я, не будзе. Мяне не будзе!” [7, VIII. Кн.1, с. 366]. У дадзеным выпадку, на наш погляд, аўтар драмы падкрэслівае, што прачытаць творы такіх пісьменнікаў, як Дантэ і Гётэ, яшчэ не значыць “мець іх у сабе”. Паводзіны і думкі Віктара Сміхальскага супярэчаць ідэям і прынцыпам, выкладзеным у творах згаданых ім вялікіх мастакоў слова.

На гэтыя словы працаўніка райкама камсамола, былога каханага, Марыся адказвае: “... каб не было такіх, якія ахвяруюць за людзей, – не было б на свеце чалавека, а былі б проста сляпыя двухногія робакі” [7, VIII, Кн.1., с. 366]. Гэтая думка, дарэчы, непасрэдна пераклікаецца з дантаўскімі радкамі, якія аўтар узяў у якасці эпіграфа да ўсяго твора.

А вось студэнт Андрэй Лаўрановіч у апошнія гадзіны свайго жыцця верыць, што “з пакут і крыві паўстане радзіма” і цытуе Марысі тэрцыну з II Песні раздзела “Пекла” “Боскай камедыі”: *Мяне такой стварылі неба цені, / Што непарушна я пад градам мук / І ў полымя спускаюся нятленнай* [7, VIII, Кн.1, с. 381]. Аўтар укладае гэтыя словы ў вусны героя драмы, тым самым паказваючы, што менавіта Андрэй “мае ў сабе і Дантэ і Гётэ”, а даказаў ён гэта сваімі ўчынкамі.

Сярод вершаў У.С. Караткевіча ёсць, між іншым, твор з назвай “Апошняя песня Дантэ”, напісаны 3 студзеня 1961 года і прысвечаны А. Кашкурэвічу – непаўналетняму вязню гэта і канцлагера. А пачынаецца ён так: *У пошуках за любай і адзінай, / Спазнаўшы круг апошні, мы прыйшлі...*

Думаецца, не трэба тлумачыць, што нават пры адсутнасці назвы, больш-менш дасведчаны чытач суаднёс бы гэтыя радкі з раздзелам “Пекла” “Боскай камедыі”. Але дзеля такога суаднясення важны і працяг: *...Туды, дзе льдзіны адлівалі сінім, // У нетры той нязведанай зямлі, / Дзе нават пекла ўлада асяклася, / Дзе павуціння д’яблы не плялі (...)* [7, I, с. 154].

Відавочна, што гэта твор, які не толькі паводле формы – а перад намі ж верш, структураваны тэрцынай, – але таксама паводле зместу і агульнага пафасу знаходзіцца ў полі прыцягнення “Боскай камедыі”. Тут паэт нават падкрэслівае быццам бы другаснасць свайго аўтарства: нездарма ў назву вынесена, што гэта “песня Дантэ”, прычым “апошняя”; такім чынам як бы сцвярджаецца, што адзін толькі Дантэ Аліг’еры здольны па-сапраўднаму, як гэта зрабіў ён, апісваючы пакуты грэшнікаў у “Пекле”, адлюстраваць тыя пакуты, што прынесла беларускаму народу вайна.

У творах У. Караткевіча канца 50-х – пачатку 60-х гг. алюзіі на Дантэ сустракаюцца даволі часта, і звязаны яны не толькі з тэмай вайны.

Плёнам натхнёнай працы з’явілася скончаная ў маі 1957 года аўтабіяграфічная аповесць “У снягах драмае вясна”. Пры апісанні стадыёна, як і ў “Дзікім паляванні караля Стаха”, дзеля маляўнічасці аўтар ізноў-такі прыгадвае пекла Дантэ: “Вось толькі на полі рабілася нешта падобнае на Дантава пекла: глыбокія ямы, перакручаныя жудаснай сілай рэйкі і арматура, на якой віселі вялізныя пліты жалезабетону, купы камення і цэглы, ямы ўніз, у нейкія скляпенні” [8, с. 172]. Але для нас больш цікавым уяўляецца іншае: закаханы ў Алёнку Уладзіслаў Берасневіч згадвае Дантэ і Беатрычэ, пра вялікае каханне да якой італьянскі паэт распавёў у “Новым жыцці” і “Боскай камедыі”: “Думкі пра тое, што за шчасце давядзецца расплачвацца, што чалавек ніколі не прыходзіў да яго прамой дарогаю, без зрываў і пакут, што такое шчасце – нямоцнае шчасце, што чалавек праходзіць праз навальніцы і полымя, перш ніж атрымае права звацца чалавекам, – прыходзілі звычайна на канцэртах і асабліва на любімай фантазіі “Франчэска да Рыміні”. Яму здавалася, што жахлівы, касмічны кругаварот уносіць не Франчэску і Паоло, а яго з яго каханнем. “Плаці! Плаці за шчасце, плаці за хвіліны кахання!” – як быццам казаў нейкі нязнаны голас. Нарэшце, нават Дантэ давялося прайсці пекла, перш ніж ён адшукаў Беатрычэ” [8, с. 186]. Для юнака-максімаліста

эталонам кахання з'яўляецца незямное, чыстае пачуццё італьянскага паэта да Беатрычэ. Таму спакою не даюць думкі, навейныя “асабліва любімай” фантазіяй “Франчэска да Рыміні”, – твора, напісанага П.І. Чайкоўскім паводле Песні V “Пекла” “Боскай камеды”, з тэмай выпрабаванняў, якія давалася прайсці Дантэ і якія выпадуць таксама на яго долю, каб адчуць сапраўднае, моцнае шчасце ад кахання. А Караткевіч дадаткова праз свайго героя (alter ego) вылучае думку, што выпрабаванні дапамагаюць чалавеку “атрымаць права звацца чалавекам”.

У містэрыі “Легенда аб бедным д’ябле і аб адвакатах Сатаны” (1961 г.) раздзел, дзе апісваецца пякельны Цэнзарны камітэт і яго праца, амаль цалкам прысвечаны італьянскаму паэту і яго паэме. У ім Уладзімір Сямёнавіч у своеасаблівай форме ставіць пытанне пра пераклад “Боскай камеды” на беларускую мову: адзін з персанажаў гэтага твора, старшыня Цэнзарнага камітэта, якому ў рукі трапляе “Боская камедыя” пытаецца, чаму паэма не на беларускай мове. На што цэнзар адказвае: “Пакуль што яшчэ не ўдасужыліся перакласці” [11, с. 46]. Да гэтага ж пытання беларускі пісьменнік і пасля неаднаразова звяртаўся ў крытычных артыкулах “...Будзеш свой сярод чужых” (1963) і “І наш Фаўст” (1978), у якіх ён абгрунтоўваў мэты перакладу на родную мову скарбаў сусветнай літаратуры [Гл.: 7, VIII, Кн.2, с. 373, 407].

Акрамя таго, у містэрыі вуснамі старшыні камітэта, які зачытвае радкі з “Боскай камеды” ў рускім перакладзе [Параўн.: 8, с. 46; 5, с. 24, 65, 95], аўтар дае ацэнку М.Л. Лазінскаму як перакладчыку: “Гм, стыль нічога” [8, с. 46]. А разам з тым і самому Дантэ: “Чароўна! З вялікім талентам, малады чалавек!” [8, с. 46].

У гэтым творы У. С. Караткевіча змешчана таксама своеасаблівая трактоўка паходжання слыннага італьянца – яго беларускі пісьменнік пасылае нарадзіцца ў Фларэнцыю – “каб у іх нарэшце наступіў Рэнэсанс” [8, с. 46]. Не менш арыгінальна і дасціпна аўтар містэрыі тлумачыць, чаму менавіта такі знешні выгляд меў Дантэ Аліг’еры: па загаду Сатаны старшыня Цэнзарнага камітэта даў яму “самую прыгожую морду, якая толькі магчымая на гэтай зямлі”, але “на пякельны густ” [8, с. 46, 47]. Тыя, хто бачыў партрэт італьянскага паэта, зразумеюць жарт беларускага пісьменніка.

Пры такой цікавасці беларускага пісьменніка да творчасці Дантэ было б дзіўна, калі б у рамана “Хрыстос прызямліўся ў Гародні (Евангелле ад Іуды)” – творы, які звязваюць з постмадэрнісцкай метадалогіяй творчых запазычванняў [Гл.: 13, с. 58–62], – аўтар не звярнуўся да “Боскай камеды” як адной з крыніц для стварэння калажу. Алюзіямі на паэму Дантэ можна лічыць ужо пэўныя загаловкі частак твора беларускага пісьменніка: Раздзел VI. **Сысце ў пекла;**

Раздзеле VII. **Ключы пекла і смерці**; Раздзел IX. **Дно пекла**; Раздзел XVII. **Выйсце ў юдоль слёз** [Гл.: 7, VI, с. 67, 75, 88, 197]. Вядома, нельга катэгарычна сцвярджаць, што, даючы назвы гэтым часткам рамана, аўтар абапіраўся толькі на “Боскую камедыю”. Як-ніяк і сам фларэнтыйскі паэт пры напісанні свайго твора карыстаўся рознастайнымі крыніцамі, а яго паэма – зусім не адзіны твор “пякельнай” тэматыкі. Між тым, у названых раздзелах VII, IX, XVII маюцца дадатковыя спасылкі на твор Дантэ Аліг’еры ў выглядзе эпіграфаў з яго паэмы, што дае яшчэ больш падстаў разглядаць і ўспрымаць раман у суаднясенні са спадчынай аўтара “Боскай камедыі”.

Сувязь гэтага рамана з “Боскай камедыяй” не абмяжоўваецца толькі алюзіямі ў загаловках і эпіграфамі. Наколькі нам вядома, менавіта ў раздзеле XXV твора У. Караткевіча ўпершыню ў айчыннай літаратуры змяшчаецца зварот да вобраза Фарынаты дэлы Убэрці: “Мужчына-забойца абвіснуў. Можа, не трымалі ногі, а можа, хацеў хутчэй задыхнуцца, каб сончыліся пакуты. Але галава была ўзнята незалежна. Ён глядзеў у вочы суддзям, як дантаўскі Фарыната, з пагардай да самога агню” [7, VI, с. 261].

Відавочна, што гэты фрагмент беларускага рамана суадносіцца з наступнымі радкамі апісання Фарынаты ў шостым коле пекла (Песня X паэмы Дантэ), дзе пакутуюць ерэтыкі [1, с. 87]: *...el s'ergea col petto e con la fronte / com'avesse l'inferno in gran dispetto* [Ibid., P. 87]. Літаральна: ... ён узнімаўся з грудзямі і з галавой / як быццам пеклам моцна пагарджаў. У перакладзе М.Л. Лазінскага: *А он, чело и грудь вздымая властно, / Казалось, Ад с презреньем озирает*.

Тут, відаць, не лішнімі будуць каментарыі: Фарынату дэлы Убэрці – правадыра фларэнтыйскіх гібелінаў, пасмяротна асуджанага ў 1283 годзе інквізіцыяй, – “fuor sm degno” [1, с. 60] (такога паважанага звонку, г.зн. на зямлі, пры жыцці) Дантэ згадвае першы раз у Песні VI “Пекла” у шэрагу фларэнтыйцаў, якія “a ben far puoser li 'ngegni” [Ibid., с. 60] (на добрую справу скіроўвалі розумы) ці, інакш кажучы, аддавалі свае сілы служэнню роднай Фларэнцыі. Адпаведна, выходзіць, што Дантэ Аліг’еры ўспрымаў і цаніў Фарынату найперш як патрыёта. Між тым у перакладзе М.Л. Лазінскага герой “Боскай камедыі” атрымаў наступныя характарыстыкі: “... дух могучий...” і “...чей разум правдой был богат...” [5, с. 39], гэта значыць, што ў рускім варыянце “Боскай камедыі” ён быццам бы ўвасабляе магутнасць духу і справядлівасць.

Каб суаднесці вобразы Фарынаты, створаныя Дантэ і Караткевічам, і вызначыць канкрэтны сэнс алюзіі, спынімся на змесце папярэдняга XXIV раздзела рамана “Хрыстос прызямліўся ў Гародні (Евангелле ад Іуды)”. У ім У. Караткевіч апісвае суд інквізіцыі і сярод

падсудных – “маладога чалавека” [7, VI, с. 259], абвінавачанага ў забойстве клірыка, якога застаў са сваёю жонкаю. Ён трымаецца мужа, выказвае пагарду да суддзяў і манахаў, заклікае да справядлівасці. Далей аўтар яго называе ўжо “маладым мужчынам” [7, VI, с. 259]; як ужо адзначалася, на кастры інквізіцыі ён – нязломны “мужчына-забойца” [7, VI, с. 261]. Адпаведна, караткевічаўскі “малады чалавек” уздымаецца да героя “Боскай камеды”, суадносіцца з дантаўскім Фарынатам якраз “магутнасцю духу” і ўласцівым яму пачуццём справядлівасці. Ці выпадкова супала трактоўка вобраза Фарынаты дэлы Убэрці беларускім пісьменнікам і рускім перакладчыкам, а ці не – адназначна адказаць немагчыма. Але відавочна, што алюзія на дантаўскага героя ў творы У. Караткевіча выступае як сродак пашыранага пераносу ўласцівасцяў і якасцяў аднаго персанажа на другога – беларускага пісьменніка Фарыната прывабіў не як “такі паважаны” фларэнтыец-патрыёт (уласна дантаўскі вобраз), а як увасабленне “магутнасці духу” і справядлівасці (вобраз пераасэнсаваны рускім перакладчыкам).

Яшчэ раз падкрэслім, мы разгледзелі толькі самыя цікавыя, на нашу думку, моманты рэцэпцыі спадчыны Дантэ беларускім пісьменнікам. Па-за нашай увагай засталіся раманы “Каласы пад сярпом тваім”, “Чорны замак Альшанскі”, “Нельга забыць”, аповесць “Зброя” і інш., у якіх таксама сустракаецца імя італьянскага паэта. Але нават з разгледжанага, бясспрэчна, вынікае, што У.С. Караткевіч, як і яго “настаўнік” А.І. Бялецкі “...бачыў у Дантэ не толькі паэта далёкай ад нас эпохі, але перш за ўсё – жывога ўдзельніка сучаснага культурнага працэса, аб’ект засваення...” [15, с. 133].

Літаратура

1. Bignami, E. La Divina Commedia: I – Inferno: Schemi, analisi e commento critico dei singoli canti: Testo integrale / E. Bignami. – Milano : Edizioni Bignami S.r.l. – Sesto S. Giovanni, 1988. – 284 p.
2. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛМ). – Ф. 25. – Воп. 2. – Спр. 66.
3. Верабей, А. Абуджаная памяць: нарыс жыцця і творчасці У. Караткевіча / А. Верабей. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 256 с.
4. Данільчык, А.А. Канцэпцыя чалавека ў беларускай і італьянскай ваеннай прозе: Дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01; 10.01.03 / А.А. Данільчык. – Мінск, 2002. – 109 с.
5. Данте Алигьери. Божественная комедия / Данте Алигьери; пер. с итал. М. Лозинского. – Мінск : Маст. літ., 1987. – 575 с.
6. Караткевіч, У. Матчына душа : вершы / У. Караткевіч. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1958. – 72 с.
7. Караткевіч, У. Збор твораў: у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1987–1991. Творы У. Караткевіча цытуюцца па гэтым выданні. Том і старонка падаюцца ў дужках.

8. Караткевіч, У. Творы: проза, драматургія, публіцыстыка / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1996. – 557 с.
9. Ліс, А. Годна, з любасцю / А. Ліс // Цяжкая дарога свабоды: артыкулы, эцюды, партрэты / А. Ліс. – Мінск : Маст. літ., 1994. – С. 394–413.
10. Мальдзіс, А. Уладзімір Караткевіч – пісьменнік беларускі і еўрапейскі / А. Мальдзіс // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце: навук. збор. / Рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) і інш. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2000. – С. 35–39.
11. Русецкі, А. Уладзімір Караткевіч: праз гісторыю ў сучаснасць: нататкі літ. творчасці / А. Русецкі. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 287 с.
12. Самарин, Р.М. Данте в трудах А.И. Белецкого / Р.М. Самарин // Дантовские чтения, 1968 / под общ. ред. И. Бэлзы. – М. : Наука, 1968. – С. 130–133.
13. Сцяпанав, А. Рысы еўрапейскага постмадэрнізму ў творах Уладзіміра Караткевіча: (На матэрыяле рамана “Хрыстос прыямліўся ў Гародні”) А. Сцяпанав // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце: навук. збор. / Рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) і інш. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2000. – С. 58–62.
14. Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа НАН Беларусі (ЦНБ імя Я. Коласа НАН Беларусі). – Ф. 11. – Воп. 1. – Спр. 53.